ROMÂNII, ÎNTRE IDEEA NAȚIONALĂ ȘI ISPITELE GLOBALIZĂRII

Autor: Petre Guran | 25 noiembrie 2022

Relația dintre ideea națională și globalizare este constitutivă modernității, dacă luăm în considerare faptul că statele naționale ale secolului al XIX-lea au apărut ca o reacție împotriva unor forme de putere globală anterioare, pe care le numim îndeobște imperii multinaționale. Legătura este chiar mai strânsă dacă urmărim dezvoltarea acestor noi entități politice în contact cu expresiile geopolitice ale globalizării în secolul XX. Ideea națională a fost în secolele XIX și XX liantul între un grup uman și statul de care s-a simțit reprezentat. Între etnie – definită ca grup uman cu strămoși comuni care vorbeşte aceeași limbă și locuiește pe același teritoriu – și națiune – ca fenomen politic specific Europei baroce și moderne – se inserează produsul intelectual pe care îl numim ideea naţională. Or, ideea naţională este o idee eminamente politică. Ea îşi are punctul de sprijin și locul de formulare în entitatea socială a unei etnii, dar este produsul unui grup foarte restrâns din cadrul elitei sociale și culturale, succesiv îmbrăţişată de straturi sociale tot mai largi până când ajunge să fie asumată intelectual de întregul grup etnic. Ideea națională este fermentul proiectului politic care a dus în cele din urmă la formarea naţiunii. Vom exemplifica acest proces cu referințe la realitatea istorică est şi sud-est europeană.

Ideea naţională și proiectul politic rezultat este competitorul direct al marilor idei imperiale europene. Este semnificativ de relevat că dintre toate ideile naţionale sud-est europene, ideea naţională română are o componentă politică foarte clară și elegantă, şi anume că *ideea română* sau *romană*, adică romanitatea românilor, trece dincolo de etnicitate și este afirmaţia unui statut politic, acela de cetăţean roman, cetăţean al Imperiului Roman, de om liber și apărat de privilegiile cetățeniei. Ideea latinităţii formulată de elita culturală a românilor din Imperiul Habsburgic presupune cerinţa expresă a grupului social al românilor de a deveni o naţiune constitutivă a acelui Imperiu, care în secolul al XVIII-lea încă purta numele oficial de Imperiul Roman. Deci în nucleul ideii naționale române se află această afirmație: întrucât suntem prin sânge descendenţi ai Romei, suntem politic de cetăţenie romană, membri constitutivi ai acelei

politeia care se numește Imperiul roman. Această idee a fost purtată de o clasă socială pe care o putem numi prima burghezie românească, cea transilvăneană. Ideea naţională română s-a folosit și de o a doua ancoră pentru afirmarea politică, legătura cu creştinismul apusean. Dublarea romanității etnice de romanitatea religioasă, legătura ecleziastică cu Roma, produce conştiinţa unei romanităţi desăvârșite.

Cu toate acestea, în epocă este vehiculat şi un produs concurent al ideii naţionale *romane*, „dacismul”, adică referința și apoi exaltarea originilor traco-dace ale autohtonilor din Țările Române. Dacismul a fost dezvoltat în concepţii istoriografice de la curtea principilor fanarioţi, cum atestă opusul lui Dionisie Fotino, *Historia tes palaias Dakias* (1818). Ideea unei „Dacii” ca temei al unei alte forme de unitate şi de identitate a teritoriilor locuite de români este susţinută şi favorizată de oficiali ai Imperiului țarist până la formula unui regat al Daciei imaginat de principele Constantin Ipsilanti în anii 1806-7. Dintre cele două propuneri istoriografice pentru fundamentarea ideii naţionale, puternic conotate politic, a prevalat în secolul al XIX-lea ideea romanităţii și a devenit vector al apariţiei noului stat național prin fecundarea politică și intelectuală cu fermentul revoluționar francez și asocierea cu obiectivele de politică externă ale Franței la gurile Dunării.

Ideea națională bazată pe romanitate beneficiază și de aportul intelectual al fenomenului paralel, nașterea ideii naționale elenice construită pe referința la antichitatea greacă, la care au contribuit diferiți intelectuali greci trăitori în Principatele române. Astfel, intelectualul grec Daniil Dimitrie Phillipide (1770-1832) scrie în limba greacă două tratate de istorie și geografie a României (*Historia tes Roumounias*, *Geographikon tes Roumounias*, Leipzig, 1816). Pe de altă parte, „bonjouriştii”, fiii de boieri din Moldova sau Ţara Românească cu studii la Paris, îmbrăcați în haine nemțești, vin înapoi şi importă ideea politică a contractului naţional, ideea că naţiunea poate fi baza unei structuri politice. Legătura dintre spiritul francez și ideea națională română este atestată de eseul acelui geograf amator și aventurier, pedagog la casele marilor boieri și la Colegiul Sfântul Sava din București, Jean AlexandreVaillant, „La Romanie”, publicat la Paris în 1844, cu patru ani înaintea revoluţiei de la 1848. Cartea este programatică prin titlu și prin descrierea geografică a celor trei teritorii, care peste 74 de ani au format România modernă, Moldova, Ţara Românească şi Transilvania. Marele istoric francez Edgar Quinet preia ideea într-un articol intitulat *Les Roumains* din 1856 în *Revue des Deux Mondes*. Iată deci formulată și în laboratoarele intelectuale ale puterii protectoare, Franța, ideea aceasta a unei unităţi politice în estul Europei pornind de la romanitate. Evenimentele se succed foarte repede şi în douăzeci de ani se ajunge la nucleul politic al acestei idei, Principatele Unite.

Pe de altă parte, ideea naţională se confrunta cu și succede unei alte idei politice, aparent dominantă încă la începutul secolului XIX, și anume ideea formelor de putere universale. Imperiile purtate de elite cosmopolite se lasă însă măcinate din interior de

ideea naţională, îmbrățișată de noul grup social al burgheziei. Imperiul roman al Habsburgilor cade victimă puterii militare a lui Napoleon, dar și viziunii politice franțuzești. Hibridul Imperiu al Austriei, apărut în 1806, este lăsat astfel pradă dinamicii contradictorii a naționalismelor german și maghiar. În imediata apropiere, cronologic și geografic, se manifestă „ideea rusă” care transformă în sens naționalist un alt Imperiu, care sub domnia lui Alexandru I are încă o pretenţie de universalitate, bazat pe o identitate religioasă, Ortodoxia, ulterior coruptă ideologic într-o manifestare tipologică a sufletului rus. În cele din urmă, Imperiul Otoman, universal atât în ideea sa fondatoare, bizantină și califală, cât și în realitatea profund cosmopolită a elitelor ei economice și sociale (turci, greci, armeni, evrei, arabi, georgieni, sirieni etc.) se transformă într-o patrie tot mai restrânsă a unei națiuni turcești.

Ceea ce se petrece este dezagregarea unui sistem de elite puternic interconectate sub presiunea unei noi păturii sociale care accede la putere prin ideea națională, burghezia. Întrepătrunderea însă între noua elită burgheză și elita cosmopolită estompează contradicțiile și reduce tensiunea, antrenând în noul proiect o parte din lumea veche. Uneori constatăm că aceleași figuri traversează trei regimuri politice, Principatele fanarioților, ale Regulamentului organic și România modernă, cu melancolie ca marele logofăt Nicolae Suțu, dar și cu devotament și entuziasm față de noile circumstanțe, ca Ion Ghica, care a fost în cariera sa politică succesiv guvernator otoman al insulei Samos, ministru plenipotențiar, ministru de externe și prim-ministru al Principatelor Unite, ulterior al României. În pofida acestor cazuri de continuitate, elita politică se transformă ideologic prin impetuozitatea ideii naționale. Într-o viață de om se petrece dezagregarea şi recoagularea elitelor sociale și politice în jurul ideii naționale. Au existat și încercări de a împiedica dezagregarea structurilor sociale imperiale prin proiectul unei forme de solidaritate bazate pe identitatea creștin-ortodoxă, o visată reînviere a Imperiului bizantin, sau mai originalul proiect de uniune turco-grec, conceput la Istanbul în anii 1840, de geograful şi savantul grec Iakovos Pitzipios Bey (1802-1869), care imaginase un stat pornind de la alianţa dintre ideea greacă şi ideea turcă. El are conștiința că dezagregarea elitelor imperiale va produce un val de violenţă. Profeția s-a împlinit în primele două decenii ale secolului XX. Renașterea elenismului și apariția statului modern grec este puternic marcată de războaie succesive și violențe sociale. Apariția statelor naționale în Balcani este acompaniată de o redesenare a hărților etnice și duce la anihilarea unor grupuri etnice cu funcție de liant socio-economic, cum au fost armenii, grecii și evreii, în diferite regiuni ale Imperiului Otoman. Povestea se termină tragic prin genocid și deportare masivă în timpul și după Primul Război Mondial.

Pe măsură ce au îmbrăţişat ideea naţională, imperiile s-au autodistrus, în timp ce succesoarele lor, statele naționale, s-au dezvoltat beneficiind de un teritoriu mai mic, dar cu populație relativ omogenă etnic sau omogenizată artificial. Ideea naţională a fost un factor dinamic pentru aceste unităţi mici, omogene etnic și social, dar distructive pentru entitățile și formele politice imperiale. Acapararea imperiilor de către națiunile

majoritare a dus la un conflict acut cu minoritățile naționale, întrucât ideea națională trebuie să asigure monopolul puterii într-un grup social prin excluderea altui grup. Toate aceste imperii au fost măturate după Primul Război Mondial: Reich-ul german, Rusia narodnicistă, Imperiul habsburgic, Imperiul otoman turcizat.

De ce au durat totuși o vreme aceste imperii cosmopolite, acceptând ca un factor natural diversitatea etnică? O posibilă explicație ar putea consta în faptul că elitele au avut privilegii exclusive care depind de resursa economică, şi anume comunicarea şi circulaţia liberă. Asta a făcut ca ele să fie stăpânele acestor imperii, fiindcă cunoşteau limbile în care se petrecea comunicarea în imperiu. Acesta era un privilegiu de clasă. Toţi administratorii din Imperiul otoman, Imperiul habsburgic sau Imperiul țarist cunoșteau de la trei limbi de circulație internațională sau regională în sus, iar fanarioții, experți ai cosmopolitismului, câte cinci-șase, dintre otomană, persană, arabă, greacă, italiană, franceză, rusă, armeană sau română.

În secolul XX, constatăm însă o democratizare a mijloacelor de circulație (trenul, apoi autobuzul) şi, într-o fază ulterioară, o democratizare a cunoaşterii limbilor. Deci, întâi în cadrul burgheziei, apoi ca obiectiv naţional, apare preocuparea de a promova cunoaşterea mai multor limbi străine. Astfel, cele două privilegii ale elitelor cosmopolite pre-naționale devin inutile, întâi fiindcă politica internă se rezumă la o limbă națională, apoi fiindcă tot mai largi cercuri au acces la liberă circulație și competențe lingvistice, dispărând astfel monopolul de clasă pe comunicare şi pe circulaţia persoanelor și a cunoaşterii.

La fenomenul social descris se adaugă impactul progresului tehnologic, în mod special în domeniul comunicației (telegraful). Statul național redusese comunicarea la o limbă națională și la un teritoriu compact cu mari centre urbane, în care era concentrată partea activă a națiunii. Democratizarea prin inovațiile în tehnologia comunicării şi circulației aduce societatea într-o nouă fază care, de data aceasta, intră într-o tensiune cu ideea naţională moștenită din secolul XIX. Aici istoricul poate ceda locul analistului politic pentru a pune întrebarea dacă revoluția tehnologică în comunicare (iPhone, tabletă și *social media* de data aceasta în loc de telegraf), asociată cu cea din circulația persoanelor, nu ne va duce într-o nouă fază imperială a societăţilor europene, denumită de acum globalizare, o fază în care vor dispărea frontierele lingvistice ale statelor naționale?

Structura aceea dinamică din secolul XIX, grupul fondator al statului naţional, este înlocuită de o nouă formă de elită, de un nou grup dinamic care, într-o primă fază, este dispus să îşi abandoneze mediul etno-lingvistic, integrându-se uşor în altă limbă și alt context socio-cultural. Într-o a doua fază, îşi formulează, tocmai pentru a-şi construi puterea, un nou limbaj şi astfel asistăm la apariția jargoanelor profesionale și de clasă. Există deja, spre exemplu, un jargon politic, de administrator social pe care îl constatăm

în toate limbile. De multe ori, de altfel, jargonul acesta circulă şi transformă limbile naționale pornind astăzi majoritar dinspre limba engleză. Se produce astfel în anii din urmă a doua aculturaţie occidentală prin limba engleză, deși de multe ori intră în limba română aceleași cuvinte provenite odinioară din limba franceză, numai că au sensul schimbat. Dau ca exemplu felul în care este înţeles cuvântul „locaţie” astăzi în limba română sau perechea de sinonime din rădăcini latine *durabil* și *sustenabil*. Acestea sunt exemple de formare a unui jargon politic, care ne indică apariția unui grup care a început să vorbească limba engleză la fel de bine ca limba română şi care a integrat cuvinte din limba engleză în limba română, deplasând sensuri. Așadar, noua elită îşi creează în mod natural o zonă de exclusivitate printr-un nou limbaj şi încet-încet se transformă în grup social purtător al noii forme de globalizare.

Ce se va întâmpla în acest context cu diaspora românească, care cel puțin pentru o bună parte a ei corespunde morfologic acestui nou grup dinamic descris mai sus? Diaspora mai recentă, având la bază o justificare economică și socială, ţine de o nouă logică a producerii de elite. Aceștia sunt cel mai adesea oameni dispuși să-și asume riscuri pentru a beneficia de privilegiul circulației și cunoașterii. Cu toate acestea, persistă un factor de inhibiție a mobilității înapoi spre comunitatea națională. E vorba aici de o problemă politică a României de după 1989, continuarea reflexului de antagonism politic față de exil, extins şi la diaspora socio-economică. Pe măsură ce grupurile se stabileau în Occident, începând cu diaspora ştiinţifică, dar mergând şi către diaspora economică, sezonieră, statul român a continuat să ignore semnificația de protest a acestei mobilități masive. Amploarea fenomenului emigrării s-a transformat într-un handicap economic şi social pentru România, în mod special prin resursa socio-profesională pierdută. Rezolvarea problemei politice consistă în transformarea emigrației în mobilitate geo-socială. Aceștia ar putea pleca, s-ar putea întoarce, iar plecarea lor să nu mai fie văzută ca un act de ruptură față de comunitatea națională.

Statului român îi revine inițiativa de a-și schimba atitudinea faţă de acest grup, recunoscând diaspora ca o componentă mobilă a națiunii și propunându-i un nou pact naţional, în care diaspora să fie privită ca un partener în reconstrucţia națională. Diaspora, ca elită de tip nou, vine cu o capacitate de a fi în mod natural bilingvă sau trilingvă și cu dezinhibiție față de metisaj. Pentru acest grup, căsătoriile într-un context internaţional nu mai sunt o problemă. Într-un fel, acest grup social capătă trăsăturile acelei elite cosmopolite pe care o reprezenta aristocraţia imperială în secolele XVIII – XIX, pentru care, de asemenea, metisajul nu punea nicio problemă, iar transformările identitare de la o generație la alta păreau firești.

Fenomenul reintegrării diasporei necesită acum un semnal clar de acceptare și legitimare simbolică. Acordul politic cu diaspora trebuie să închidă definitiv o rană din conştiinţa naţională recentă: conștientizarea regimului comunist ca expresie a unui război civil. România a fost traversată de o ruptură între două grupuri antagonice: un

grup la putere și care a uzat de violență pentru a se menține, iar un alt grup în opoziţie radicală sau marcat social ca fiind în opoziție, din care a făcut parte și exilul politic românesc. Grupurile sociale identificate cu potențial de opoziție au fost conotate și denunțate ca dușmani ai națiunii, prin refularea în afara țării sau printr-o marginalizare social forţată și chiar violentă. Este vorba de ceea ce limbajul marxist a denumit „dușmani ai poporului”: boieri, moşieri, burghezi sau chiaburi, disidenți față de ideologia oficială, iar astăzi emigranți socio-economici. Câştigătorii acestui război civil au controlat aparatul de stat şi după momentul simbolic din decembrie 1989. Centenarul Unirii a pus în fața competiției democratice dezideratul național al depășirii clivajului politic produs de comunism. Marcarea și conştientizarea încheierii războiului civil este necesară, prin gesturi simbolice, de tipul muzee ale comunismului, reintegrarea memorială a victimelor, dar și printr-o raționalizare și transparentizare a actului de guvernare. Dintre toate grupurile sociale ale corpului național, diaspora este cea mai sensibilă la acest din urmă obiectiv politic.

Imagine: Unsplash